

11

Nalatenschappen

Jean Marie Wildeboer Schut

11.1	Inleiding	237
11.2	Nalatenschappen 1981-2005	237
11.3	Schenken in plaats van erfenissen?	241
11.4	Erfenismotieven	242
11.5	Generaties en hun voornemen een erfenis op te bouwen	244
11.6	Conclusie	247
	Noot	248
	Literatuur	248

Bijlagen (te vinden via www.scp.nl bij de desbetreffende publicatie)

Samenvatting

In 2005 lieten de 136.000 mensen die overleden samen een slordige 10 miljard euro na. Een groot gedeelte hiervan – 4 miljard – bestond uit onroerend goed. 3,5 miljard waren bank- en spaartegoeden. Behalve een financiële kennis erfenissen echter ook een emotionele kant. Voor de laatste keer vormen ze de materiële uitdrukking van de genegenheid die de ene generatie voelt voor de andere. In schril contrast met het financiële en emotionele belang dat met erfenissen is gemoeid, staat de schaarheid aan empirische gegevens. Het Centraal Bureau voor de Statistiek staakte de registratie van nalatenschappen in 1982 en pakte pas recentelijk de draad weer op met de publicatie van enkele gegevens uit 2005. Een vergelijking met administratieve gegevens uit 1981 leert dat in 2005 het gemiddelde aantal erfenissen (ten aanzien van het totaal aantal overledenen) was gedaald van 90% naar 83%. Tegelijkertijd nam de waarde van de gemiddelde erfenis, gecorrigeerd voor inflatie, af van 87.000 euro in 1981 naar 79.000 euro in 2005.

Ter verklaring van dit afnemende belang van erfenissen moet de mogelijkheid worden afgewezen dat mensen tijdens hun leven thans meer schenkingen verrichten. Enquêteonderzoek geeft aan dat 61% van de ondervraagde ouders geen geld aan de kinderen schenkt en ook niet van plan is dat te doen. Daarnaast lijken degenen die wel (voornemens zijn) bedragen aan hun kinderen over te maken, niet negatief staan tegenover een erfenis. Een meer aannemelijke verklaring ligt daarom in de grote percentages ouders (59% gedurende 1993-1997; 66% tijdens 2006-2009) die aangeven geen vastgesteld plan te hebben om een erfenis na te laten, omdat ze van het eigen leven willen genieten. Een verdere analyse leert dat de vooroorlogse generaties (geboren tussen 1910 en 1939) duidelijk anders te staan tegenover het nalaten van een erfenis dan de generaties na hen.

11 Nalatenschappen

11.1 Inleiding

In 2005 stierven in Nederland ruim 136.000 mensen. Zij lieten in totaal netto 9,6 miljard euro na (CBS, StatLine). 4 miljard bestond uit onroerend goed, 3,5 miljard waren bank- en spaartegoeden. Mensen die overleden tussen hun 65e en 85e jaar lieten het meeste vermogen na: bijna 5,5 miljard euro. De nalatenschap van degenen die na hun 85e stierf bedroeg 3 miljard.

Kwam de dood voortijdig en onverwacht en was het spaargeld voor de oude dag nog niet opgemaakt? Of waren bedragen opzijgezet met de bedoeling een nalatenschap te vormen en zo vermogen aan de volgende generatie over te dragen? Met het tot wasdom komen van het pensioenstelsel lijkt deze laatste verklaring voor het voorkomen van erf- en nalatenschappen steeds plausibeler te worden. Steeds meer mensen, zowel mannen als vrouwen, bouwen tegenwoordig een pensioen op en hoeven later have en goed niet meer aan te wenden om rond te kunnen komen. Niet alleen het ene erfstuk, maar ook spaargeld en de eigen woning kunnen zo steeds vaker worden nagelaten aan latere generaties.

Mensen lijken echter steeds minder belang te hechten aan het nalaten van een vermogen. In de tweede paragraaf van dit hoofdstuk laat ik met behulp van administratieve data zien dat het aantal nalatenschappen per overledene in 2005 nogal sterk is gedaald ten opzichte van de situatie 25 jaar eerder. Daarnaast liet men in 2005 gemiddeld enige duizenden euro's minder na dan begin jaren tachtig. In de twee volgende paragrafen komen hiervoor twee verklaringen aan bod. Allereerst onderzoek ik de mogelijkheid of het verrichten van schenkingen tijdens het leven het vormen van een nalatenschap heeft vervangen. Vervolgens onderzoek ik of de afname van erf- en nalatenschappen te verklaren is uit een groeiend aantal ouders dat liever zelf van het leven geniet dan dat het zich voorneemt vermogen aan hun kinderen na te laten. Deze laatste verklaring lijkt aanzienlijk meer plausibel dan de substitutie van erf- en nalatenschappen door schenkingen.

Vanwege die plausibiliteit diep ik de geneigdheid om in de eerste plaats zelf van het leven te genieten verder uit door te onderzoeken of er wat dit betreft verschillen tussen generaties bestaan. Omdat mensen veelal op oudere leeftijd overlijden, zullen degenen die in een bepaald tijdvak zijn geboren op enigerlei moment hun stempel op het totale nagelaten vermogen drukken. Verschillen tussen geboortecohorten in hun houding tegenover erf- en nalatenschappen kunnen zo, in de toekomst, van invloed zijn op de overdracht van het vermogen. Ik vind dat de vooroorlogse generaties (geboren tussen 1910 en 1939) duidelijk anders staan tegenover het nalaten van een erf- en nalatenschap dan de generaties na hen.

11.2 Nalatenschappen 1981-2005

De invoering van het Burgerlijk Wetboek in 1838 betekende dat Nederland voor het eerst een uniform erfrecht kreeg. Twee van de belangrijkste kenmerken van dit nieuwe erfrecht waren de gelijke behandeling van alle kinderen en de vrijwel volledige uitsluiting van de echtgenoot (in de praktijk veelal de echtgenote). Het principe dat alle kinderen

gelijk dienen te worden bedeed geldt nog steeds, de positie van de echtgenoot ten opzichte van de kinderen is onderwerp geweest van langdurige juridische conflicten. Steeds meer is de balans doorgeslagen van familierecht (met de bloedverwanten als erfgenamen) naar gezinsrecht (met in principe de gezinsleden als begunstigen) (De Regt 1993). De jongste wijziging (in 2003) houdt in dat de kinderen hun erfdeel pas kunnen opeisen na overlijden van de langstlevende. De strijd die juristen, notarissen en politici de afgelopen kleine 200 jaar hebben gevoerd weerspiegelt de emotionele beladenheid van het erfrecht. Erfenissen, bestaan niet alleen uit geld en goederen, ze vormen ook een uitdrukking van de affectieve relatie tussen de overledene en zijn of haar erfgenamen. Met het emotionele belang dat mensen aan erfenissen lijken te hechten en de politieke en juridische strijd die erover is gevoerd, staat de schaarsheid aan empirische gegevens over nalatenschappen in schril contrast. Het CBS staakte de registratie ervan in 1982, om pas recentelijk de draad weer op te pakken. Onlangs werden enige gegevens uit 2005 op StatLine gepubliceerd. Ik vergelijk deze StatLine-gegevens met cijfers van een kwart eeuw eerder. Het jaar 1981 bevat, net als 2005, populatiegegevens. Het gaat in beide jaren bovendien niet alleen om nalatenschappen waarvan aangifte is gedaan, maar ook om erfenissen die zich onder de vrijstellingsgrens van het successierecht bevinden. Het totale nagelaten vermogen is opgesplitst in de waarde van de eigen woning, de resterende hypotheekschuld en het financiële vermogen (bank- en spaartegoeden, effecten) (tabel 11.1). Behalve deze bedragen zijn ook het aantal nagelaten eigen woningen en het aantal resterende hypotheeklen weergegeven. Om de bedragen uit 1981 en 2005 vergelijkbaar te maken zijn ze opgewaardeerd met een factor die de economische groei per hoofd van de bevolking weergeeft. Op deze wijze wordt niet alleen gecorrigeerd voor de geldontwaarding, maar ook voor het verschil in aantal inwoners (circa 2 miljoen) in beide jaren.

Het totale nagelaten vermogen steeg van bijna 9,6 miljard euro in 1981 naar ruim 10,6 miljard euro in 2005. Deze stijging wordt vooral veroorzaakt door verschuivingen in de nagelaten bedragen die behoren bij de eigen woning en de hypotheekschuld. De waarde van de nagelaten eigen woningen steeg van ruim 4 miljard in 1981 naar bijna 5,5 miljard euro in 2005. Deze stijging wordt gemitigeerd door de toename van de hypotheekschuld met 540 miljoen (van 497 miljoen naar ruim 1 miljard). Opvallend is de relatief kleine stijging van de waarde van het financiële vermogen. De stijging van het totale nagelaten vermogen betreft echter een onderschatting van de werkelijke toename in de waarde van de erfenissen. Onder het kopje 'eigen woning' is in 1981 niet alleen de waarde (en het aantal) van de eigen woningen vermeld, maar ook die van andere nagelaten goederen (men denke hier aan auto's, sieraden en woonboten (CBS 1986)). Hoeveel deze post daarmee wordt overschat, en de toename tussen 1981 en 2005 dus wordt onderschat, is niet bekend. Het lijkt echter plausibel te veronderstellen dat de waarde van de eigen woning de hoofdmoot van de nagelaten 4 miljard euro vormt. Hoewel een onderschatting, lijkt de stijging van het nagelaten vermogen achter te blijven bij de toename van het aantal overledenen, en zeker bij die van het aantal mensen dat op 35-jarige leeftijd en ouder overlijdt. Dit laatste aantal steeg van ruim 110.000 in

1981 tot ruim 133.000 in 2005. Deelt men het totale nagelaten vermogen in beide jaren door het aantal overledenen, dan zakt de gemiddelde nalatenschap van 87.000 euro in 1981 naar 79.000 euro in 2005.

Tabel 11.1

Nalatenschappen in 1981 en 2005, bedragen en aantallen naar vermogenscomponent (bedragen in euro's uit 2009)

	eigen woning	hypotheek- schuld	financieel vermogen	totaal vermogen ^a	gemiddeld (x 1000 euro) ^b
bedragen (x 1.000.000 euro)					
1981	4.011 ^c	497	6.056	9.570	87
2005	5.493	1.037	6.146	10.601	79
aantallen					
1981	30.705 ^c	6.155			
2005	30.800	17.360			

a Totaal vermogen = eigen woning + financieel vermogen - hypotheekschuld.

b Per overledene ouder dan 35 jaar.

c Onroerende en roerende goederen.

Bron: CBS (1986; StatLine) SCP-bewerking

Ten grondslag aan de relatief kleine toename van het totale nagelaten bedrag lijkt in eerste instantie de toename van de hypotheekschuld te liggen. Deze lijkt op zijn beurt weer te worden veroorzaakt door de sterke toename in het aantal hypotheeklenemers die zich in een erfenis bevond (de gemiddelde waarde van de nagelaten hypotheeklenemers kan de toegenomen hypotheekschuld immers niet verklaren: deze waarde bedroeg in 1981 circa 80.000 euro, en in 2005 ongeveer 60.000 euro). Er blijkt echter nog een andere factor in het geding. Er waren in 2005 relatief minder mensen dan in 1981 die een erfenis nalieten. Tabel 11.2 vergelijkt het aantal erfenissen, naar geslacht en burgerlijke staat van de erfflater, in absolute aantallen en als percentage ten opzichte van het totale aantal overledenen. Het totale aantal erfenissen steeg van ruim 103.000 in 1981 tot 113.000 in 2005. Een aanzienlijk deel van deze toename komt voor rekening van de nalatenschappen van weduwen (van 25.000 tot bijna 33.000). Ook van mensen die gescheiden overlijden nam het aantal erfenissen toe (van 2400 tot bijna 8000). Wanneer deze aantallen worden afgezet tegen het totale aantal overledenen in beide jaren, blijkt het percentage erfenissen echter gedaald te zijn van 90% naar 83%. De relatieve daling voor weduwen is zelfs nog sterker, en bedraagt 10 procentpunten (van 93% naar 83%). De daling in het percentage nalatenschappen geldt voor alle groepen, behalve voor de mensen die gescheiden zijn. Onder deze groep nam het relatieve aantal toe. Omdat het echter in beide jaren een marginale groep betreft, is het effect van hun nalatenschap op het totale aantal erfenissen te verwaarlozen.

Tabel 11.2

Nalatenschappen in 1981 en 2005 naar geslacht en burgerlijke staat van de erflater (in aantallen en in procenten van het totale aantal overledenen)

	mannen		vrouwen		totaal	
	1981	2005	1981	2005	1981	2005
aantal nalatenschappen						
ongehuwd	5.485	5.410	5.590	5.070	11.075	10.480
gehuwd	37.580	34.540	14.660	15.570	52.235	50.110
verweduwd	12.750	11.890	25.200	32.930	37.950	44.830
gescheiden	1.315	3.930	1.085	3.990	2.400	7.920
totaal	57.135	55.780	46.530	57.570	103.665	113.350
ten opzichte van aantal overledenen (%)						
ongehuwd	74	67	77	70	75	68
gehuwd	94	89	92	88	93	89
verweduwd	93	85	93	83	93	83
gescheiden	62	70	62	74	62	72
totaal	90	84	89	82	90	83

Bron: CBS (1986; StatLine) SCP-bewerking

De daling van het gemiddelde nagelaten bedrag en van het aantal erfenissen ten opzichte van het aantal overledenen duidt op een afnemend belang dat mensen tussen begin jaren tachtig en de eerste jaren van de huidige eeuw zijn gaan hechten aan het nalaten van vermogen. Deze conclusie is echter gebaseerd op niet meer dan twee meetmomenten. Indien de gegevens uit 1981 en 2005 op de een of andere manier atypisch zouden zijn, zou er van een dergelijke ontwikkeling geen sprake hoeven te zijn. Dat laatste lijkt niet plausibel. De relatief kleine stijging van het totaalbedrag kan immers goed worden verklaard uit de stijging van het aantal hypotheeklen. Ook laat een uitsplitsing naar geslacht en burgerlijke staat zien dat de afname van het percentage nalatenschappen een vrijwel uniform verschijnsel is, dat bij bijna alle groepen voorkomt. Dit maakt het ook onwaarschijnlijk dat het buiten beschouwing laten van onroerende goederen (sieraden, auto's) in 2005 hierop veel invloed zal hebben, hoewel dit bij de duiding van de cijfers niet uit het oog mag worden verloren. De afname in het percentage erflaters is overigens nog pregnanter als men bedenkt dat het in tabel 11.2 alle overledenen betreft en de kindersterfte in 1981 enige duizenden hoger lag dan in 2005. Omdat kinderen doorgaans niets nalaten zou het aantal erfenissen ten opzichte van het aantal overledenen vanaf een bepaalde leeftijd (zeg 35 jaar) in 1981 hoger uitvallen.

11.3 Schenkingen in plaats van erfenissen?

Een verklaring voor het dalende percentage erfenissen en de afgenomen waarde van de gemiddelde nalatenschap zou kunnen zijn dat men thans meer dan voorheen alvast tijdens het leven een gedeelte van het vermogen aan de volgende generatie(s) overdraagt. Er zou dan sprake kunnen zijn van een zekere substitutie van erfenissen door schenkingen. Het schenkingsrecht biedt ouders hiertoe een aantal fiscale mogelijkheden. Per jaar mag men belastingvrij een bepaald bedrag (5000 euro in 2010) aan de kinderen overdragen, eenmalig is het toegestaan een grotere som te schenken (24.000 euro voor kinderen jonger dan 35 jaar, verhoogd tot 50.000 voor de aankoop van een woning of de financiering van een studie, vergelijk hoofdstuk 7 van dit rapport). Uit onderzoek van het Nibud blijkt dat een groot percentage ouders van deze mogelijkheden op de hoogte is (respectievelijk 84% en 63%) (Nibud 2010). De DNB Household Survey bevat gegevens over voorgenomen en feitelijke *inter-vivos* schenkingen aan de eigen kinderen. Het betreft hier panelgegevens over de jaren 2006-2009.

Tabel 11.3

Feitelijke en voorgenomen schenkingen aan kinderen, 2006-2009 (in procenten)

	mee eens
Ik verricht geen schenkingen en ben dat ook niet van plan.	61
Ik schenk al aanmerkelijke bedragen.	9
Ik ben van plan in de toekomst aanmerkelijke bedragen te schenken.	12
Ik weet het niet.	19
(n)	5525

Bron: DNB Household Survey 2006-2009

Dat er op macroniveau in grote getale substitutie tussen nalatenschappen en *inter-vivos* schenkingen plaatsvindt, lijkt onwaarschijnlijk gezien de cijfers in tabel 11.3. De overgrote meerderheid (61%) van de respondenten verklaart geen schenkingen aan de kinderen te verrichten en dat ook niet van plan te zijn. Slechts 8% geeft aan substantiële bedragen te schenken en 12% is dat voornemens te doen. De bevindingen uit het Nibud-onderzoek ondersteunen deze resultaten. Van de ouders die op de hoogte waren van de fiscale schenkingsregels gaf 58% aan *niet* jaarlijks een belastingvrij bedrag te schenken. De meesten omdat ze van mening zijn de financiële middelen hiertoe niet te hebben (35%). Anderen omdat ze vonden dat de kinderen het niet nodig hadden (21%), of dat ze in hun eigen financiën moesten voorzien (12%). Uit een multivariate analyse (tabel B11.1 in de bijlage, te vinden via www.scp.nl) komt, niet verassend, naar voren dat de hoogte van het vermogen van invloed is op de bereidheid schenkingen te verrichten.¹ Verder geeft deze analyse vooral verschillen aan tussen hoger- en lageropgeleiden (hogeropgeleiden schenken vaker) en tussen de hoogste (vaker) en laagste inkomens. Of op microniveau schenkingen in de plaats van erfenissen zijn gekomen is nagegaan met een multivariate analyse (tabel B11.2 in de bijlage). Deze duidt op een sterk positief

verband tussen het verrichten van schenkingen en het (willen) nalaten van een erfenis. Bij deze analyse is gecontroleerd voor onder meer leeftijd, sociaaleconomische positie, opleiding, inkomen en vermogen. Zo is de kans dat mensen niet van plan zijn om een erfenis na te laten, omdat ze van het eigen leven willen genieten, bijna drie keer zo groot bij degenen die geen schenkingen aan hun kinderen verrichten, dan bij degenen die dat wel doen of van plan zijn te doen. Ook op microniveau lijkt er derhalve nauwelijks sprake van substitutie van erfenissen door schenkingen. Mensen die schenkingen verrichten zijn waarschijnlijk ook van plan een nalatenschap te vormen, degenen die tijdens hun leven geen aanmerkelijke bedragen aan hun kinderen schenken, verlenen geen prioriteit aan het vormen van een erfenis.

11.4 Erfenismotieven

Een tweede verklaring voor het afnemende percentage erfenissen en de verminderde waarde ervan zou een toenemende geneigdheid kunnen zijn het vermogen zelf op te maken. In de literatuur zijn een aantal motieven geopperd die mensen kunnen hanteren ten aanzien van nalatenschappen. De belangrijkste zijn het strategische en het altruïstische motief (Becker 1981; Bernheim et al. 1985). Volgens het eerste motief trachten erflaters het gedrag van hun erfgenamen te beïnvloeden door hen een erfenis in het vooruitzicht te stellen. In de DNB Household Survey is dit motief geoperationaliseerd door middel van instemming met de uitspraak: *Als onze kinderen goed voor ons zorgen op onze oude dag, willen wij hen graag een behoorlijke erfenis nalaten*. Erflaters die een altruïstisch motief hanteren laten een vermogen na omdat ze het lot van hun (klein)kinderen in de eerste plaats stellen. Ze verbinden geen voorwaarden aan het recht op een nalatenschap. De operationalisatie in de DNB Household Survey luidt: *Wij willen onze kinderen een behoorlijke erfenis nalaten, ongeacht het feit of ze nu wel of niet goed op onze oude dag voor ons zorgen*.

Met het strategische erfenismotief stemden relatief weinig ouders in, evenmin als met de uitspraak dat een nalatenschap niet wenselijk is. Het altruïstische motief kent meer aanhangers: 18% van de ouders verklaart van plan te zijn onvoorwaardelijk een erfenis na te laten. Dit percentage is bovendien niet aan verandering onderhevig. Opvallend is de overeenkomst met het eerder aangehaalde Nibud-onderzoek. In dat onderzoek kon 3% zich in het strategische motief vinden en verklaarde 21% uit altruïsme een vermogen te willen nalaten. Het meest opmerkelijke aan de data is echter het grote percentage ouders dat aangeeft geen vooropgesteld plan te hebben om een erfenis na te laten, en wel omdat ze in de eerste plaats van hun eigen leven willen genieten. Het aandeel dat met deze uitspraak instemt steeg bovendien van 59% in de jaren negentig tot 66% gedurende de meest recente periode. In een multivariate analyse is deze bevinding verder geanalyseerd (tabel B11.3 in de bijlage). Gecontroleerd voor onder andere leeftijd, opleiding, sociaaleconomische positie, vermogen, inkomen en het al dan niet verrichten van schenkingen, komt een fors verschil tussen beide tijdvakken naar voren. De verhouding tussen instemmers en niet-instemmers valt in de jaren nul meer dan twee keer zo groot uit als in de jaren negentig. Deze verschuiving zou op een wijziging van het opinie-klimaat, of zo men wil de tijdgeest, kunnen duiden. Omdat een groot aantal kenmerken

van de respondenten constant zijn gehouden, kan de verschuiving niet aan een veranderende samenstelling van de bevolking worden toegeschreven.

Tabel 11.4

Erfenismotieven van ouders, 1993-1997 en 2006-2009 (in procenten van het aantal instemmers)

	1993-1997	2006-2009
<i>Als onze kinderen goed voor ons zorgen op onze oude dag, willen wij hen graag een behoorlijke erfenis nalaten.</i>	4	2
<i>Wij willen onze kinderen een behoorlijke erfenis nalaten, ongeacht het feit of ze nu wel of niet goed op onze oude dag voor ons zorgen.</i>	18	18
<i>Wij hebben geen vooropgesteld plan om een erfenis aan onze kinderen na te laten, omdat we van ons eigen leven willen genieten.</i>	59	66
<i>Wij zijn niet van plan om een erfenis aan onze kinderen na te laten, omdat we dit niet wenselijk vinden.</i>	2	3
<i>Geen van bovenstaande uitspraken.</i>	17	11
(n)	3761	5525

Bron: DNB Household Survey 1993-1997, 2006-2009

Het lijkt daarmee niet onaannemelijk dat de verklaring voor het dalende percentage erfenissen en de afnemende waarde ervan ligt in het verminderde belang dat mensen hechten aan het vormen van een nalatenschap. Men wil allereerst van het eigen leven genieten, pas daarna komt de erfenis. Wat precies bepaalt of iemand een erfenis nalaat en hoe groot deze is, is uiteraard lastig te achterhalen. Ik heb hier een verband gelegd met de antwoorden op uitspraken die erfenismotieven weergeven. Impliciet veronderstel ik daarmee dat niet alleen de opinies van de geïnterviewden een afspiegeling vormden van die van de overledenen, maar ook dat erfenismotieven ertoe doen. Soms komt de dood echter onverwacht en is alles nog niet op, ook al wilde men nog verder in de eerste plaats van het eigen leven genieten. En soms ook had men de kinderen een behoorlijke som geld willen nalaten, maar is dit er, om wat voor reden dan ook, niet (meer) van gekomen. Een verdere veronderstelling die ik heb gemaakt is dat cijfers uit begin jaren tachtig die licht zouden werpen op de erfenismotieven van mensen, bovengenoemd verband zouden ondersteunen. Zulke gegevens zijn er echter niet. Indien men toen in overgrote meerderheid ook al geen vooropgesteld plan had een nalatenschap te vormen, zou er geen relatie bestaan tussen het feitelijke en het subjectieve belang dat mensen aan het nalaten van vermogen hechten. Dat laatste lijkt onwaarschijnlijk. Beide soorten gegevens (de integrale administratieve data en de antwoorden op de uitspraken die erfenismotieven aanduiden) lijken dermate sterk in dezelfde richting te wijzen dat samenhang nauwelijks op toeval kan berusten.

11.5 Generaties en hun voornemen een erfenis op te bouwen

Via nalatenschappen kunnen ouders vermogen overdragen aan hun kinderen. Voor de laatste keer vormen deze de materiële uitdrukking van de genegenheid die de ene generatie voelt voor de andere. Omdat mensen veelal op oudere leeftijd overlijden, drukken vooral degenen die binnen eenzelfde tijdvak zijn geboren op enigerlei moment hun stempel op de aard en omvang van het totale nagelaten vermogen. De vraag die deze constatering oproept is of mensen uit diverse geboortecohorten anders tegen nalatenschappen aankijken. Meer specifiek ga ik na of er generaties ouders aan te wijzen zijn die in verschillende mate instemmen met de uitspraak die in de vorige twee paragrafen centraal stond, namelijk dat men geen vooropgesteld plan heeft om de kinderen een erfenis na te laten, omdat men van het eigen leven wil genieten.

Tabel 11.5

Ouder heeft geen vooropgesteld plan om een erfenis na te laten, omdat hij/zij van het eigen leven wil genieten, naar geboortetijdvak, 1993-1997 en 2006-2009 (in procenten)^a

geboren in	1993-1997	2006-2009
1910-1924 ^b	39	43
1925-1929	41	51
1930-1934	56	52
1935-1939	67	56
1940-1944	64	67
1945-1949	65	66
1950-1954	61	67
1955-1959	61	73
1960-1969 ^b	70	75
(n)	3365	4676

a Bevolking van 35 jaar of ouder en geboren voor 1970.

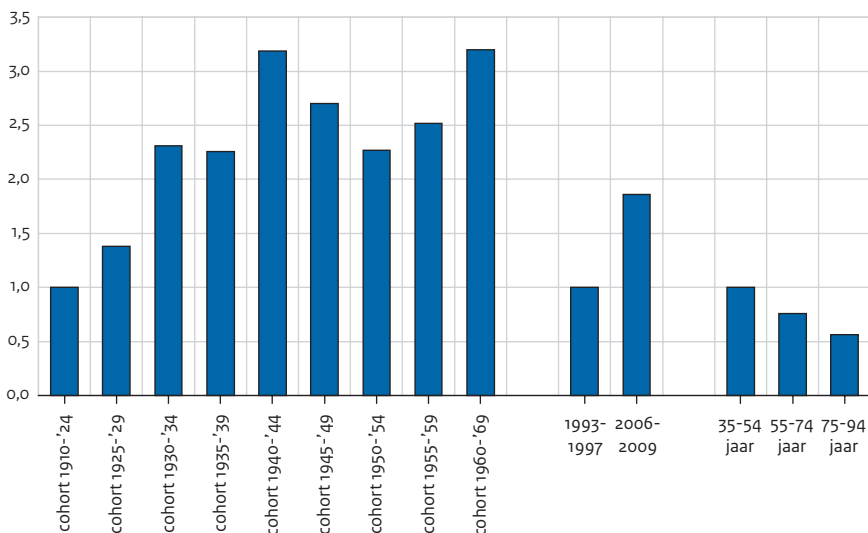
b Een aantal vijfjaarstijdvakken is samengevoegd vanwege geringe waarnemingen in afzonderlijke tijdvakken.

Bron: DNB Household Survey 1993-1997, 2006-2009

Vooraf gedurende de jaren 2006-2009 konden ouders uit latere geboortecohorten zich vaker in de betreffende uitspraak vinden dan die uit een eerder tijdvak (tabel 11.5). Ook blijkt dat instemming, enkele cohorten uitgezonderd, thans meer frequent geschiedt dan in de jaren negentig. Mogelijk speelt bij de ouders die in de jaren dertig zijn geboren (een daling van 56% naar 52% bij cohort 1930-1934 en van 67% naar 56% bij cohort 1935-1939) de pensionering, en de daarbij behorende inkomensdaling, een rol. De meeste personen uit deze cohorten bereikten in de jaren tussen beide periodes in de 65-jarige leeftijd. Om het zuivere effect weer te geven dat uitgaat van het behoren tot een bepaald cohort is het noodzakelijk de factor leeftijd constant te houden, evenals andere factoren die met de mate van instemming kunnen samenhangen.

Figuur 11.1

Ouder heeft geen vooropgesteld plan om een erfenis te vormen, omdat hij/zij van het eigen leven wil genieten. Leeftijds-, cohort- en periode-effecten (in relatieve kansverhoudingen)^a

a De Sheafcoëfficiënten zijn: 0,14 voor periode-effecten, 0,13 voor cohorteffecten en 0,07 voor leeftijdseffecten.

Bron: DNB Household Survey 1993-1997, 2006-2009

Gecontroleerd voor onder meer sociaaleconomische positie, inkomen, vermogen, opleiding, en het verrichten van *inter-vivos*schenkingen, blijven de eerdere bevindingen min of meer in stand (tabel B11.2 in de bijlage (te vinden via www.scp.nl); figuur 11.1). Tot en met het cohort 1940-'44 nemen de verschillen tussen de cohorten toe naarmate ze van latere datum zijn. Daarna is het beeld onregelmatiger, hoewel de verhouding tussen de ouders die wel en niet instemmen bij de latere cohorten meer dan twee keer zo groot is als bij het cohort uit 1910-'24. De multivariate analyse laat verder een tamelijk groot verschil tussen beide tijdvakken zien. Een mitigerende invloed gaat uit van leeftijd. Naarmate men ouder is kan men zich minder in de voorgelegde uitspraak vinden.

Door de controle voor achtergrondvariabelen is getracht zo zuiver mogelijk de verschillen tussen cohorten weer te geven. Toch kent deze analyse beperkingen. De tijdspanne 1993-2009 is eigenlijk te smal om een alomvattend beeld te verkrijgen. Voor de latere cohorten liggen de hogere onderzochte leeftijdsklassen nog in het verschiep. De vroegste generatie is alleen op oudere leeftijd geënquêteerd. Ook is het uiteraard onduidelijk hoe de tijdgeest (het periode-effect) zich zal ontwikkelen. Wel lijken de verschillen tussen de geboortecohorten inhoudelijk redelijk goed te duiden. Gedeeltelijk kunnen de gevonden verschillen namelijk in verband worden gebracht met kenmerken die Becker (1992) zijn generaties toedichtte.

Het verschil tussen de cohorten 1910-'24 en 1925-'29 is maar klein en bovendien steken ze duidelijk tegen de andere af. Samen vormen ze Beckers vooroorlogse generatie. De formatieve periode van deze mensen beslaat de economische crisis van de jaren dertig, en voor de jongeren onder hen ook de Tweede Wereldoorlog. De crisis bewerkstelligde een grote saamhorigheid tussen de leden van het gezin waarin zij opgroeiden. Iedereen hielp mee om de eindjes aan elkaar te knopen. Becker haalt de Amerikaanse socioloog Elder (1985) aan, die tot de conclusie kwam dat deze generatie door de crisis een sterke waardering voor het eigen gezin en voor het hebben van kinderen heeft ontwikkeld. Verder zorgden oorlog, crisis en wederopbouw ervoor dat deze generatie gewend is offers te brengen. Het aanvankskapitaal van de verzorgingsstaat is volgens Becker vooral door deze generatie bij elkaar gebracht. Nu laat Becker zich niet in directe zin uit over de houdingen van generaties tegenover erfenissen, maar zijn betoog doortrekkend lijkt het niet implausibel te veronderstellen dat deze generatie positief staat tegenover het nalaten van vermogen aan latere generaties. Men vindt de eigen kinderen belangrijk en is het gewend om offers te brengen; het ligt dan in de rede te veronderstellen dat men (wil) sparen voor de erfenis.

De cohorten 1930-'34 en 1935-'39, met een vrijwel identieke score, bestempelde Becker als de stille generatie. Deze generatie groeide op in een sfeer van hard werken en zuinigheid. Men kreeg 'niets cadeau'. Dit leidde tot waarden als pragmatisme, no-nonsense en scepticisme. Tegelijkertijd is er volgens Becker geen generatie geweest die zoveel kansen heeft gehad als deze. De 'kleine gouden eeuw' van 1945 tot 1975 met zijn economische voorspoed zorgde daarvoor. Dat men minder geneigd is tot het vormen van een erfenis dan de voorgangers ligt in de lijn der verwachting. De waarde van hard werken voor je geld, prominent aanwezig bij deze generatie, duidt erop dat men op voorhand niet erg positief staat tegenover het in de schoot geworpen krijgen van een erfenis.

Becker rekende degenen geboren tussen 1940 en 1955 tot de protestgeneratie. Deze generatie is volgens hem sterk gericht op zelfontplooiing. Ze vindt de familie veel minder belangrijk en toont een sterk hedonistisch karakter. Dit hedonisme zou de instemming met de voorgelegde uitspraak kunnen verklaren, ware het niet dat die instemming vaker voorkomt bij het eerste (1940-'44) dan bij het tweede (1945-'49) cohort. De houding tegenover erfenissen lijkt bij degenen die begin jaren vijftig geboren zijn alweer sterk op die van de stille generatie.

Van de verloren generatie (na 1955) is het op voorhand niet duidelijk hoe zij tegenover het vormen van een nalatenschap staat. Vooral deze generatie heeft de wrange vruchten van de economische recessie (eind jaren zeventig, begin jaren tachtig) moeten plukken. Velen hebben aanvankelijk genoeg moeten nemen met deeltijdbanen of met werk dat onder hun onderwijsniveau lag. Het zou niet vreemd zijn als deze generatie thans van het eigen leven zou willen genieten. Qua waarden is deze generatie echter weer traditioneler dan haar directe voorganger, vooral ten aanzien van het gezin. De houding van de jongste telgen (geboren na 1960) komt in de mate waarin zij met de voorgelegde uitspraak instemmen, overeen met die van de oudste leden van de protestgeneratie. De leden van het eerste cohort (1955-'59) kunnen zich er minder vaak in vinden.

11.6 Conclusie

De 136.000 overledenen in 2005 lieten ruim 9,6 miljard euro na. De vraag die opkomt is of men bewust geld opzij had gelegd om vermogen over te dragen aan de volgende generatie, of dat dit bedrag bedoeld was om zelf van te leven en men voortijdig was overleden. Met het stijgen van de pensioendeelname lijkt de eerste verklaring het meest plausibel. Was immers het zelf sparen voor de oude dag vroeger noodzakelijk om later rond te kunnen komen, thans wordt dit in grote getale op een meer geïnstitutionaliseerde wijze gedaan, door deel te nemen aan pensioenfondsen. Geld en goederen die men niet 'nodig' heeft om te kunnen leven kunnen zo gereserveerd worden voor de (klein) kinderen. Een vergelijking met administratieve gegevens uit 1981 leert echter dat in 2005 het gemiddelde aantal erfenissen (ten opzichte van het totale aantal overledenen) was gedaald van 90% naar 83%. Tegelijkertijd nam de waarde van de gemiddelde erfenis af van 87.000 euro in 1981 naar 79.000 euro in 2005.

Een eerste verklaring voor het afnemende belang van nalatenschappen is dat mensen, thans veel meer dan vroeger, tijdens hun leven alvast beginnen met het overdragen van vermogen aan hun kinderen. Dergelijke *inter-vivos* schenkingen gaan uiteraard ten koste van een latere erfenis. Gegevens uit de DNB Household Survey laten echter zien dat in de periode 2006-2009 ruim 60% van de mensen met kinderen geen schenkingen verricht en dat ook niet van plan is. Daarmee lijkt het onwaarschijnlijk dat er op macroniveau in grote mate substitutie plaatsvindt van erfenissen door schenkingen. In dit onderzoek werd aan ouders verder een aantal uitspraken omtrent erfenismotieven voorgelegd. Uit een multivariate analyse kwam naar voren dat, na controle voor onder meer inkomen, vermogen, opleiding en sociaaleconomische positie, mensen die geen schenkingen verrichten meer dan twee keer zo vaak aangeven het eigen levensgenot boven de nalatenschap te stellen dan mensen die wel schenkingen verrichten of voornemens zijn dat te doen (de eersten stemden tweemaal zo vaak in met de uitspraak: *Wij hebben geen vooropgesteld plan om een erfenis aan onze kinderen na te laten, omdat we van ons eigen leven willen genieten*). Deze laatste bevinding maakt ook substitutie tussen erfenissen en schenkingen op microniveau onwaarschijnlijk. Mensen die schenkingen verrichten zijn vermoedelijk ook van plan een erfenis na te laten, en omgekeerd. Een betere verklaring voor het dalende percentage erflaters en het verminderde nagelaten vermogen ligt in de toegenomen (en grote) instemming met de genoemde uitspraak. Kon in de jaren 1993-1997 59% van de mensen met kinderen zich hierin vinden, gedurende de periode 2006-2009 steeg dit aandeel tot 66%.

In hun houding tegenover erfenissen zijn de generaties van Becker gedeeltelijk terug te vinden. Geboortecohorten van de vooroorlogse (1910-'29) en stille generatie (1930-'39) tonen onderling een sterke overeenkomst. Beide contrasteren sterk met cohorten van de protestgeneratie en verloren generatie (1940-'54, respectievelijk 1955-'69), die relatief vaak aangeven liever van het eigen leven te willen genieten.

Noot

- 1 In deze analyse, evenals in de verdere analyses, is er statistisch rekening mee gehouden dat er overeenstemming kan bestaan tussen beide ouders over schenkingen en erfenissen. Ook wordt de mogelijkheid opengelaten dat hun houdingen in de loop der tijd niet sterk aan verandering onderhevig zijn.

Literatuur

Becker, G.S. (1981). *A treatise on the family*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Becker, H.A. (1992). *Generaties en hun kansen*. Amsterdam: Meulenhoff.

Bernheim, D.B., A. Shleifer en L.H. Summers (1985). The strategic bequest motive. In: *Journal of political economy*, jg. 93, nr. 6, p. 1045-1076.

CBS (1986). *Personele vermogensoverdrachten 1981 en 1982*. Den Haag: Staatsuitgeverij/CBS-publicaties.

Elder, G.H. (1985). *Children of the great depression. Social change in life*. Chicago: Chicago University Press.

Nibud (2010). *De ouders als financier? Financiële steun van ouders aan hun volwassen kinderen*. Utrecht: Nibud.

Regt, A.J. de (1993). *Geld en gezin. Financiële en emotionele relaties tussen gezinsleden*. Amsterdam: Boom.

Geraadpleegde websites

www.statline.nl